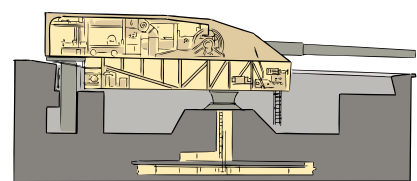

Festningsløypa Møvik Fort

Vi ønsker deg velkommen til kulturminnet og naturperlen Møvik Fort. På dette kartet har vi avmerket steder du bør besøke. Følg kartet og bli kjent med den spennende historien om Møvik Fort.

Kanontypen som ble installert på Møvik, er en hurtigladekanon opprinnelig utviklet for tyske slagskip, bl.a. "Tirpitz" og "Bismarck". Kanonen er en gigantisk konstruksjon hvor kanonrøret alene veier hele 110 tonn!

Festningsløypen har en varighet ca. 1,5 timer i vanlig gange. Vi ønsker deg en god tur og fine opplevelser. Vi foreslår å starte vandringen ved Kanon II.

Festningsløypa følger i stor grad jernbanetraseene gjennom området. De smalsporete ammunisjonsjernbanene var typiske for fort og andre større forsvarsanlegg som tyskerne etablerte, men bare et fåtall av disse er bevart. På Møvik Fort er kun noen få av bygningene fra tyskertiden tilbake, og de fleste er betydelig endret. For øvrig finnes det flere grunnmurer/grunnmursrester etter revne bygninger som også er med på å fortelle om fortets omfang. De siste årene er det utført et omfattende sikringsarbeid på Møvik Fort, og de fleste bunkere og tunneler er gjenmurt og dermed ikke tilgjengelige. Det er ikke alle bygninger eller ruiner som er omtalt i det etterfølgende. Løypa er angitt med en hovedtrasé i fortsområdets ytterkanter med enkelte avstikkerer til andre objekter. Alle omtalte objekter er merket med nummerskilt i terrenget.

1 KANON II Kanonbunker med museumsutstilling. Dette er Kanonmuseets sentrale element med en av verdens største kanoner – 38 cm (innvendig diameter) – som er i full operativ stand. Dessuten er også tilførselssystemet for granatene intakt, sammen med dieselaggregatet til kjøringen av kanonen og det alt vesentlige av inventaret og utstyret i bunkeren.

Over et område på ca. 14 daa omkring de gamle kanonstillingene på Møvik Fort, er det registrert naturtype skrotemark (utfyllingsområde etter anleggsarbeidet). Området er relativt åpent og består av åpne plasser, veikanter og diverse bunkertak. Floraen omfatter arter som føyblom, gjeldkarve, smalkjempe, engknoppurt, tepperot og harekløver. Dessuten er det funnet byreseda, villgulrot og engnellik.

2 KOMPASSROSE Et kulturminne fra tidligere tider. Lokaliseringen av forsvarsanlegget på Møvik har neppe vært tilfeldig. Signalheia, også kalt Losheia, som er betegnelsen på fjellryggen utenfor Kanon II, har vært brukt som utsiktsplass for loser. På Signalheia, som var det i sin tid bygget en rund steinmur som losene kunne søke ly bak. Denne utikken gikk under navnet Tønna. Tollvesenet bygget senere en liten vakthytte her. Både vakthytta og den opprinnelige tønna er for lengst borte, men stedet kalles fortsatt for Tønnane. Like innenfor reservekommandoplassen er det hugget inn en kompassrose i fjellet. Denne dateres til ca. 1530-1570, men kan likevel stamme fra slutten av 1400-tallet. Kompassrosen er p.g.a. sin alder automatisk fredet etter Kulturminnelovens § 4. Like ved finnes også initialer og bumerker med tilhørende årstall – 1599 og 1662 - innhugget i fjellet av sjømenn.

3 RESERVEKOMMANDOPLASSEN Møvik Forts hovedkommandoplass, med ildledningsentral og stereoskopisk avstandsmåler, lå på Høyfjellet på Flekkerøya. For

å holde Møvik Fort operativt til en hver tid, ble det bygget en reservekommandoplass like utenfor Kanon II.

4 LUFTVERNSTANDPlass M/ BUNKER Kanonbrønn hvor det var plassert en 40 mm luftvernkanon. Bunkeren er delvis gjenmurt.

5 KANON I Kasematten. Sommeren 1944 ble det bygget en enorm kasematt over den tomme kanonbrønnen hvor den siste av de fire kanonene skulle stå. Kanonløpet ble imidlertid senket med skipet Porto Allegre natten til 22. februar 1945, og kanonen kom aldri på plass på Møvik. Kasematten ble bygget som vern mot luftangrep og er en sjelden konstruksjon med betydelig verneverdi. Den har imponerende dimensjoner hvor tak og vegger har en tykkelse på hhv. 4,0 og 3,5 m. Kasematten er enestående i sitt slag i Norge, og vi må helt ned til den franske kanalkysten for å finne maken.

6 SMIE/VERKSTED Smia var viktig under byggeprosessen på forsvarsanlegget. Her ble boreutstyr hentet om morgenen og levert igjen om kvelden. Smeden sørget så for at borene ble slipt i løpet av natten.

7 SAMBANDSBUNKER Sentral for all intern og ekstern kommunikasjon på fortet. Ellers fantes det reservesamband slik at kanonene også kunne fungere enkeltvis.

8 MANNSKAPSBRASSE Grunnmuren står igjen i likhet med rester av grunnmuren til det tilhørende badet. På motsatt side av veien lå toalettbygningen. Denne hadde midtkorridor med dør/avlukker på begge sider, type utedo.

9 BUNKER/BRASSEKJELLER Opprinnelig en mannskapsbrasse. Kjelleren er nå gjenmurt.

10 BUNKER/AMMUNISJONSLAGER Under krigen ammunisjonslager for luftvernkanonene, etter krigen brukt som geværmagasin. Ammunisjonen var både livsviktig for kanonene og eksplosjonsfarlig og måtte derfor beskyttes godt mot angrep. I dag fotoutstilling fra krigens dager.

11 MANNSKAPSBRASSE Kun rester av grunnmurene står igjen. På motsatt side av veien lå kantinen som ble også brukt som velferdsbygg for de tyske soldatene. Tyskerne hadde et godt utbygget velferdsystem med underholdning som filmfremvisning og omreisende musikere, sangere og skuespillere. Feiring av høytider og festdager var viktig, og i de store leirene hadde man egne "husmødre" som skulle bidra til å gjøre livet så hjemlig som mulig for de tyske mannskapene.

12 IDRETTSPLASSEN På Idrettsplassen var det stor aktivitet under krigen. Plassen ble også benyttet til oppstilling og appell.

Like syd for idrettsplassen ligger Russemyr, et område på ca. 10 daa med myr og dammer. Russemyr er ei større "fattigmyr" nesten helt gjenvokst med taktør og forekomster av bl.a. myrhatt og duskmyrull. I selve dammen vokser det bl.a. vanlig tjønnaks, nøkkerose og dunkjevle. Området har betydelig potensial som levested for flere amfibiearter og er et interessant areal for våtmarksfugl. Russemyr var i en periode husmannsplass under Møvik gård.

13 MANNSKAPSBRASSE En av de få gjenværende trebygninger på området, hvor soldatene som bemannet fortet under krigen, bodde. Etter krigen bolig for oppsynsmannen på Møvik Fort.

14 OFFISERSMESSE/KANTINE Det var stor forskjell på offiserer og menige soldater, og særlig tydelig på store militæranlegg. Offiserene bodde bedre enn mannskapene og hadde egen kantine/velferdsbygg med høyere standard og bedre beliggenhet enn mannskapskantinene. Denne typen bygg ble ofte kalt Casino. Navnet antyder at huset ble brukt til mange typer fritidsformål. Bygget ble senere benyttet som befalsbrasse. Grunnmur/kjeller står fortsatt igjen. Langs veien videre finnes rester av fundamenter for smie og verksted.

15 LUFTVERNSTANDPlass M/ BUNKER Kanonbrønn hvor det var plassert en 40 mm luftvernkanon. Bunkeren er gjenmurt. Fra taket på bunkeren er det flott utsikt mot Randsund, Flekkerøy og havet.

16 AMMUNISJONSMAGASIN/BUNKER Dette er den eneste bygningen innenfor fortsområdet som har verneverdig eksteriør verneklasse 1. Herfra foregikk transporten av ammunisjon til Kanon I og II med en smalsporet jernbane helt inn i kanonstillingene.

17 AMMUNISJONSMAGASIN Kamouflasjemalt betongbygning som ble oppført i 1950, og er altså ikke fra okkupasjonstiden.

1942

1951

18 GRISEHUS Her holdt tyskerne griser til egen matforsyning. Grisene ble foret med matavfall fra messebygg og kantiner.

19 AMMUNISJONSMAGASIN/BUNKER Delvis gjenmurt. Herfra foregikk transporten av ammunisjon til Kanon III og Kanon IV.

20 NÆRFORSVARSTILLING med tilhørende bunker. I tillegg til luftvernkanoner som skulle forsvare anlegget mot luftangrep, fantes et system av nærforsvarsstillinger med løpegraver og skytestillinger som skulle forhindre angrep fra landsiden.

21 UTSIKTSPUNKT hvor vi ser i sydøstlig retning mot Oksøy og Grønningen.

22 KOMMANDANTBOLIGEN Kommandanten hadde all makt på fortet og bodde derfor standsmessig. Opprinnelig var dette en staselig bygning, senere brukt som befalsbrakke, men ingen rester av bygningen er bevart. Batterie Varas første kommandant het Lindh.

23 TRANSFORMATORHUS Fortet trengte mye strøm, både til bygging og drift av kanonene og leiren forøvrig. Møvik hadde derfor en egen hovedtransformator, som ikke lenger er i bruk.

24 KJØKKEN/MANNSKAPSMESSE Hovedkjøkken for Møvik fort; etter krigen også mannskapsmesse. Kjøkken/mannskapsmesse var viktig for det daglige livet i leiren. Her ble det servert tyske spesialiteter ved høytids- og merkedager. Bygget har senere vært i bruk som distriktslager for HV-07.

25 SYKESTUE Senere brukt som befalsmesse og kontor. Alle større militæranlegg hadde egen sykestue, både i tilfelle av krigshandlinger, men også som et sanitærtiltak. Mange mann sammen økte faren for smittespredning, og enkelte anlegg hadde også isolatbrakker i tilfelle epidemier.

26 MANNSKAPSBRAKKE Bygningen som står her i dag, ble oppført i 1977 på grunnmuren til en tysk mannskapsbrakke. Like nedenfor finnes grunnmurene til tilhørende bad og latrine.

27 KANON IV Kanonbrønn med tilhørende bunker. Her var også montert kanon av samme type som Kanon II. Kanonen ble etter Stortingets vedtak om nedleggelse av Møvik Fort i 1959, solgt som skrapjern. Kanonbunkeren er gjenmurt, men utgjør fortsatt et interessant spor etter den militære aktiviteten.

28 MANNSKAPSBRAKKE Bare grunnmur og fundament er igjen. Rester av fundamentet til enda to mannskapsbrakker på motsatt side av veien.

29 MANNSKAPSBRAKKE Til bruk for besetningen på luftvernstandplassen 10.

30 LUFTVERNSTANDPlass M/ BUNKER Kanonbrønn hvor det var plassert en 40 mm luftvernkanon. Bunkeren huset mannskapet på kanonen og ammunisjonen, men er nå gjenmurt. Fra taket på bunkeren er det utsikt mot Odderøya, Fredriksholm og Randesund (Sotåsen).

31 VANNBASSENG/VANNRESERVOAR Vann har alltid vært viktig i krigføring, og på Møvik måtte man ha vann både til anleggene og til de 600 personene som bemannet anlegget. Fra kommunens hovedvannledning ble det pumpet vann opp til vannbassenget, og herfra fikk de fleste bygg på Møvik Fort sin vannforsyning. Anslått volum er 450 m³ (450.000 liter!).

32 KANON III Kanonbrønn med tilhørende bunker. Her var også montert kanon av samme type som Kanon II, og som fikk samme skjebne som kanon IV. Kanonbrønnen med tilhørende bunker utgjør fortsatt et imponerende syn.

33 VANNRESERVOAR Til anlegget. Her var det kullfyrt kjele med tilhørende koyler som varmtvannet ble sendt gjennom slik at det ikke frøs om vinteren.

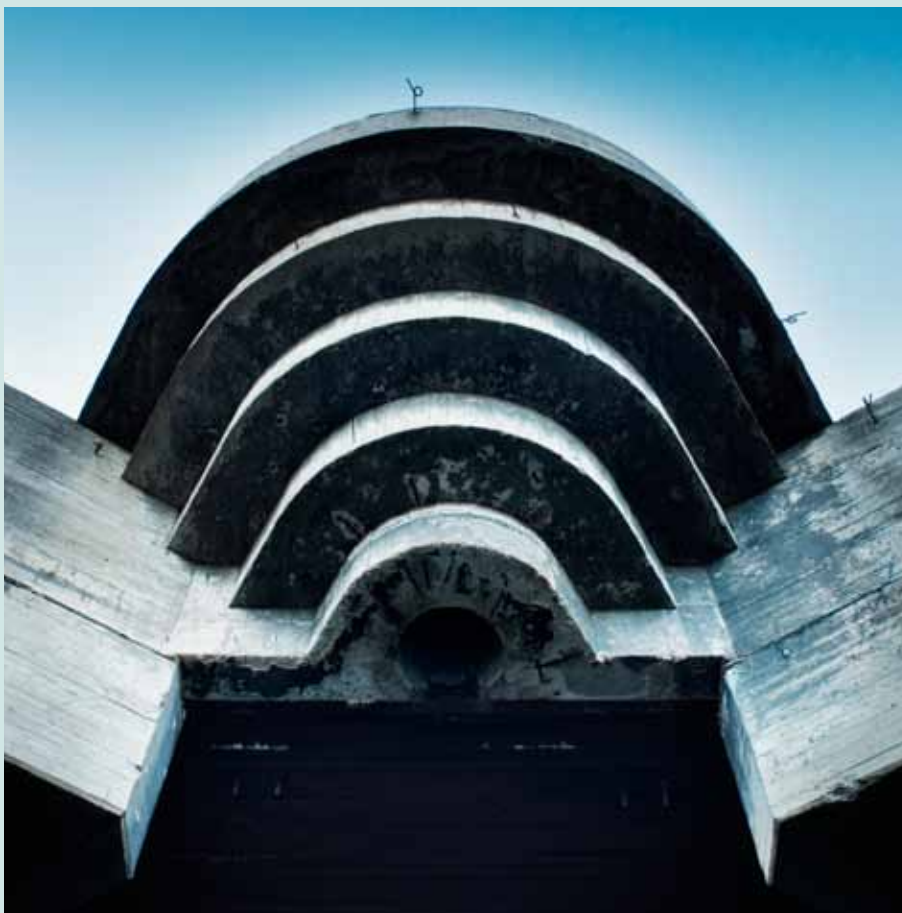
Høydedraget vestenfor kasematten og Svarttjønn er Donsenheia. Her ligger:

34 MØVIKKNATTEN Batterie Vara omfattet også et større tilgrensende område i vest, med bl.a. et 88 mm flakbatteri (luftvernskytts - Fliegerabwehrkanone) og en rekke mindre luftvernstillinger. I dette området har Møvikknatten med sine 72 m.o.h. en sentral plassering. Det gikk tidligere vei til Møvikknatten via bro over dalen syd for Svarttjønn. I dag kan Møvikknatten nås fra løypenettet helt nord i fortsområdet, langs Tyskerveien sydover på Donsenheia.

Lyst til å se mer?

I tillegg til det kulturhistoriske, kan Møvik by på interessante naturopplevelser. Ved kartlegging av biologisk mangfold på Møvik i 2003 er det registrert fire «naturtypelokaliteter». To av disse ligger innenfor selve fortsområdet ved Idrettsplasen og ved Kanon II.

De andre to «naturtypelokaliteter ligger i Hellevikdalen like utenfor selve fortsområdet i sydvest. Her finnes mange ulike arter av sjeldne planter og trær. Lettest adkomst er fra veien langs Hellevika. Fra området på Møvik Fort er det lett tilgang til løypenettet i Voieskogen og Buvannsområdet.

Atferdsregler

Fortet du nå er på, er et av Norges 14 nasjonale festningsverk og et nasjonalt kulturminne som vi ønsker å bevare for senere generasjoner. Derfor er det viktig at du som oppholder seg her har respekt for bygningene og uteområdene, viser varsomhet når du beveger deg rundt på området og overholder adferdsreglene. Slik bidrar du til at alle får en fin opplevelse når de besøker fortet. Opplevelsen av å være på et unikt sted som Møvik Fort kan fort ødelegges av forsøpling og utilsikket skadeverk. Det er derfor helårs bålforbud. Dette gjelder også engangsgrillere. Motorisert ferdsel er ikke tillatt i området. Det er absolutt båndtvang for hunder hele året. Graving er ikke tillatt. All søppel skal kastes i oppsatte beholdere eller medbringes. Bruk av paintball, graffiti og lignende tilgrising er forbudt. For øvrig gjelder Friluftslovens varsomhetsbestemmelser for ferdsel m.v.

Nasjonale Festningsverk

Nasjonale Festningsverk i Forsvarsbygg har fått i oppgave å forvalte 14 festningsverk som Forsvaret ikke lenger skal benytte. Vår visjon er å skape nytt liv på militærhistorisk grunn. Festningene skal ivaretas som nasjonale kulturminner og det skal tilrettelegges for eksisterende og ny bruk. Nasjonale Festningsverk skal bringe festningene inn i en ny tid, og bevare deres egenart og historie gjennom å utvikle festningene til attraktive arenaer i samarbeid med andre aktører.

Les mer på www.nasjonalefestningsverk.no

Et flott utsiktspunkt er også:

VEDEN (MØVIKVEDEN)

Godt og vel 1 km vest for Batterie Vara ligger Møvikveden eller bare Veden – 96 m.o.h. Møvikveden er inntegnet på kart helt tilbake til tidlig 1700-tall, hvor den betegnes dels som Vedvaren og dels som Flekkerø Wedde. I instruks for vedesystemet på Agder fra 1710 omtales veden på Møvik som en hovedvede for hele Agdesiden. Når veden ble tent, skulle varslet bringes videre både vestover og østover, og bøndene i området skulle møte på Fredriksholm festning. Under Napoleonskrigen var det også optisk telegrafstasjon på Vedefieldet ved Fossevigen. Oppe på vedepunktet er det tydelige spor etter tidligere anlegg. En stor røys, ca. 12 m i diameter og ca. 2 m høy, kan være rester etter tidligere varde med lyngvede.

HISTORIE

Møvik Fort er et ekstysk fort i særstilling med stor nasjonal og europeisk verdi. Møvik Fort ble etablert av den tyske okkupasjonsmakten under 2. verdenskrig og er en del av Atlanterhavsvollen, som var den tyske okkupasjonsmaktens forsvarslinje langs kysten av Franrike, Belgia, Nederland, Tyskland, Danmark og Norge hvor det i løpet av krigen ble bygget mer enn 15.000 store betongbunkere med tilhørende bestykning for å forhindre landgang av allierte tropper.

Selv om Møvik Fort ikke var i aktiv kamp, og derved ikke forårsaket tap av menneskeliv som følge av krigshandlinger, er fortet likevel et av ”barbariets kulturminner”. Anlegget har stor kulturhistoriske verdi som del av norsk militærhistorie, både krigshistorien og etterkrigstiden. Fortet er en kilde til opplevelse av okkupasjonen i Norge, den tyske utbyggingen og hvilke følger denne fikk for den norske befolkningen og krigsfanger fra andre land.

Møvik Fort er også en spennende teknisk manifestasjon med enorme dimensjoner, både når det gjelder størrelsen på de våpen – verdens største kanoner – som ble plassert der, og mengden av betong som ble benyttet for å bygge de mange installasjonene i området.

Møvik Fort ligger på et markert høydedrag med utsyn over Vestergapet og Skagerrak, og består av et større sammenhengende areal på ca 420 daa med knauser og småkupert terreng med noe skog. Fortet har fire kanonstillinger med tilhørende bunkers, i dag én intakt kanon, to tomme kanonbrønner og en tom kasematt. Disse utgjør fortsområdets visuelle tyngdepunkter. Fortet omfatter også en rekke luftvern- og mitraljøsestillinger, bunkers og tunneler.

I Møvikområdet har det vært forsvarsanlegg siden 1500-tallet. Blokkhus og befestninger på Gammeløya ble anlagt så tidlig som i 1558, senere ble Fredriksholm festning (1658-1871) og et anlegg på Batteriødden (1807) oppført. Alle var ment å skulle beskytte Flekkerø Havn, som på den tiden var en av de mest trafikkerte havner i landsdelen. På 1700-tallet ble havnen omtalt som den havn hvor ”alle Nationers Skibe mødes”. Forberedelsene til etablering av Møvik Fort startet i 1941, og allerede samme høst var 1400 arbeidere sysselsatt på anlegget. Anlegget på Møvik var meget omfattende. Det ble sprengt bort 53.000 m³ fjell, støpt 29.000 m³ betong og anlagt 4 km veier, 2,5 km smalsporet jernbane for ammunisjonstransport og 4,3 km vannledninger. De to første kanonene ble prøveskutt 12. mars 1942 og den tredje sto klar i november samme år. Kanonene hadde en rekkevidde på 42 km med standard granat (800 kg), mens rekkevidden med en noe lettere granat – Siegfried-granaten – var hele 55 km! Kanonbatteriet fikk navnet Batterie Vara etter en tysk ingeniørgeneral som falt under kamphandlinger i Den engelske kanal.

17. juni 1943 ble den første ”batteriskytingen” med de tre kanonene foretatt. Batteriets besetning er beregnet til ca. 600 mann med tillegg av nærforsvarsstyrke. Fra 1946 inngikk Møvik Fort i Kystartilleribrigade Sør og fra 1953 i ”Kristiansand Festning”. Møvik Fort ble nedlagt etter et stortingsvedtak i 1958 og ble da overtatt som øvingsområde av HV-07.

Festningsløypa på Møvik Fort